

Ackersdijck

Portretten van een Bossche familie

Paul Huys Janssen

Het Noordbrabants Museum is eerder dit jaar in het bezit gekomen van vier portretten met leden van de Bossche familie Ackersdijck. Ze zijn aan het museum geschonken door mevrouw A. Sauter-Schellens.

De portretten zijn vervaardigd door Rienk Jelgerhuis (1729-1806).

Pastelschilder Jelgerhuis

Over de schilder en tekenaar Rienk Jelgerhuis weten we het volgende. Hij werd op 13 april 1729 in Leeuwarden geboren. Bij wie hij zijn opleiding kreeg, is niet bekend. Jelgerhuis genoot grote bekendheid als portrettist. Daarover schrijven R. van Eijnden en A. van der Willigen in hun *Geschiedenis der vaderland-sche schilderkunst*: 'Rienk Jelgerhuis door de groote menigte *craion* Portretten, die hij vervaardigde, algemeen bekend, [...] De gaaf [= gave] bezittende van een welgelijkt Portret in eenen zeer korten tijd te maken; had hij daarmede veel te doen; doch was ook genoodzaakt, om gedurende een groot gedeelte zijns levens, van de eene plaats naar de andere te reizen, ter beoefening van deze zijne kunst. De behoeften van zijn huisgezin vorderden 's mans verdubbelde vlijt, en hij was daarin getroost, hoe zeer hij zich bij hetzelfde niet kunnende vestigen, de genoegens van het huisselijke leven missen moest. Zijne geregelde levenswijze, en welligt de gedurige beweging deed hem eene bestendige gezondheid genieten; de kosten door het reizen veroorzaakt maakten echter dat hij, hoe zuinig ook, weinig of niet konde overgaren [= sparen]. Aan ijver ontbrak het den braven man geenszins'.¹

Jelgerhuis had tal van bezigheden en liefhebberijen. In Leeuwarden richtte hij een garenfabriek op. Hij bestudeerde het perspectief en publiceerde daar-

Afb. 1. Rienk Jelgerhuis, 'Portret van Willem Cornelis Ackersdijck (1735-1794)'. Pastel, 33,6 x 25,5 cm. (Noordbrabants Museum)

over. Ook experimenteerde hij met de etskunst. Voor het stadhuis van Leeuwarden maakte hij een aantal decoratieve wandschilderingen, die nog steeds aanwezig zijn. Verder schilderde hij historische voorstellingen. Hij was bovendien zeer geïnteresseerd in de 'moderne' literatuur van de Verlichting, van wetenschappers en filosofen als Joseph Priestley, Jean-Jacques Rousseau en Voltaire. Ook was Jelgerhuis goed thuis in de natuur- en wiskunde. We

kunnen hem een artistieke duizendpoot noemen en een liefhebber van de wetenschap. Treffend zijn de volgende notities bij Van Eijnden en Van der Willigen: 'Om tijd te vinden ter vermeerdering of onderhouding zijner kundigheden, stond hij, zelfs in den winter zeer vroeg op. Jammer dat zulk een man genoodzaakt was om, aanhoudend, gelijk men zegt, voor de keuken te werken; was hij door de Fortuin ruimer bedeed geworden, hij had waarschijnlijk als Schilder meer uitgeblonken. Tweemaal is hij gehuwd geweest, meermalen had hij en zijn gezin met ziekte en tegenspoed te kampen. Uit zijn eerste huwelijk liet hij slechts eene dochter na, en uit het tweede had hij drie kinderen, die hij het genoegen had van tot rijpe jaren te zien opgroeijen; zijnen laatsten leeftijd bragt hij te Amsterdam door; hoog bejaard, werd hij sukkelend; doch niet bedlegerig en ontsliep zacht op den 17 April des jaars 1806'.² Zijn zoon Johannes Jelgerhuis (1770-1836) werd schilder en toneelspeler.

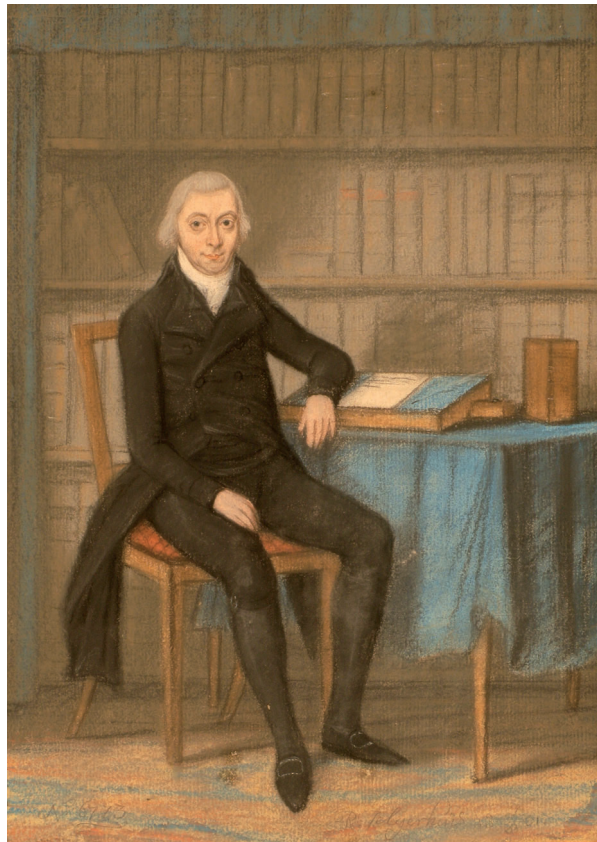
Wat vooral resteert van het arbeidzame leven van Rienk Jelgerhuis, is het grote aantal pastelportretten, of zoals ze toentertijd ook wel genoemd werden, *craijon* portretten, die hij overal in het land maakte. In de nalatenschap van Jelgerhuis is een notitie gevonden, waarin hij verklaarde in totaal 7763 van zulke portretten te hebben gemaakt.³ Het portret van Willem Cornelis Ackersdijck uit 1801 (afb. 3) draagt, behalve de signatuur van Jelgerhuis en de datering, ook het nummer 6773. De andere portretten hebben geen nummer. Dat Jelgerhuis portretten nummerde en bijhield hoeveel hij er vervaardigde, verwijst naar zijn precieze houding.

Het pastel is een techniek waarbij gewerkt wordt met kleurstiften van kleipasta vermengd met gom. Daarmee worden tekeningen gemaakt, waarbij de kleuren zich gemakkelijk tot mooie streken laten verwrijven. Zulke werken zijn minder uitvoerig dan de potloodtekeningen en ook weer minder kleurrijk dan olieverfschilderijen. Pastels houden het midden tussen deze beide andere technieken. Er wordt gesproken van zowel pastelschilderen als pasteltekenen. Iemand die deze techniek beoefent wordt ook wel pastellist genoemd. Het grote voordeel van deze techniek was de vlotte werkwijze. Een portret uitvoeren in pastel ging veel sneller dan in olieverf. Dat drukte de kosten voor de opdrachtgever aanzienlijk. De toepassing van het pastel kwam al voor in de zestiende eeuw. Het beleefde echter pas in de achttiende eeuw zijn grootste populariteit, en dan ook meteen in heel Europa. Kunstenaars als Rosalba Carriera (1675-1757), Jean Étienne Liotard (1702-1789), Maurice Quentin de La Tour (1704-1788) en Johann Friedrich August Tischbein (1750-1812) reisden van land tot land, van hof

Afb. 2. Rienk Jelgerhuis, 'Portret van Anna Franken (1740-1791), echtgenote van Willem Cornelis Ackersdijck'. Pastel, 33,5 x 25,8 cm. (Noordbrabants Museum)

Afb. 3. Rienk Jelgerhuis, 'Portret van Willem Cornelis Ackersdijck (1760-1843)'. Pastel, 36,7 x 25,9 cm. Gesigneerd en gedateerd r.o.: 'R. Jelgerhuis 1801'. Genummerd l.o. '6773'. (Noordbrabants Museum)

Afb. 4. Rienk Jelgerhuis, 'Portret van Anna (1784-1820), Maria Elisabeth Adriana (1788-1829), Jan (1790-1861) en Henrietta Maria Hermina Ackersdijck (1792-1868)'. Pastel, 35,9 x 51,5 cm. Gedateerd r.o.: '1801'. (Noordbrabants Museum)

tot hof en van stad tot stad om pastelportretten te maken. Daarbij deden ze ook Nederland diverse malen aan.⁴ De bekendste pastelschilder van eigen bodem was Cornelis Troost (1697-1750).

Familie Ackersdijck

Het pastel heeft echter een groot nadeel; de werken zijn erg kwetsbaar. Net zoals tekeningen zijn ze zeer gevoelig voor licht en water. Die kwetsbaarheid is goed te zien in drie van de nu aan het Noordbrabants Museum geschonken werken (afb. 1, 2 en 4). Ze zijn alledrie danig door water aangetast. De vlekken kunnen niet meer worden hersteld omdat het materiaal van het pastel (de kleipasta gemengd met de gom) dat niet toelaat. Deze aantasting zal altijd zichtbaar blijven.

De portretten zijn dan weliswaar in artistiek opzicht niet van bijzonder groot belang, dat zijn ze wel in historisch opzicht vanwege de identiteit van de voorgestelde personen. We hebben hier van doen met drie generaties van de Bossche regentenfamilie Ackersdijck. Willem Cornelis Ackersdijck (1735-1794) (afb. 1) was advocaat, schepen en raad van 's-Hertogenbosch. Hij trouwde met Anna Franken (1740-1791) (afb. 2), telg uit een Bossche regentenfamilie. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren. De oudste zoon droeg dezelfde voornamen als zijn vader: Willem Cornelis (jr., 1760-1843). Hij had

drie zussen, te weten Agatha Gertrude (1763-1818), Maria Adriana (1766-1817), Petronella Johanna (1770-?), en een jongere broer Hendrik Jacob (1773-1827).⁵ De portretten van Willem Cornelis Ackersdijck en zijn vrouw Anna Franken zijn waarschijnlijk in de jaren 1780 vervaardigd.

Willem Cornelis Ackersdijck junior (afb. 3) werd op 12 december 1760 in 's-Hertogenbosch geboren.⁶ Hij studeerde aan de Hogeschool in Utrecht waar hij in 1779 promoveerde. Hij vestigde zich daarna als advocaat in zijn geboortestad. In 1782 werd hij stadssecretaris. Tevens fungeerde hij als Substituut Rentmeester-generaal der Domeinen van stad en Meierij. Op 7 oktober 1783 trouwde hij met Maria Cornelia Bowier (1753-1827). Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren: Anna (1784-1820), Henrietta Maria Hermina (1785-1791), Willem Cornelis (1787-1791), Maria Elisabeth Adriana (1788-1829), Jan (1790-1861) en nog een Henrietta Maria Hermina (1792-1868). De laatste kreeg dezelfde namen als haar in 1791 overleden zus. De vier in 1801 nog in leven zijnde kinderen staan afgebeeld op het vierde pastel dat Rienk Jelgerhuis voor de familie Ackersdijck maakte (afb. 4). Van hun moeder is kennelijk geen portret vervaardigd. Of is het in de loop der jaren elders terecht gekomen?

Willem Cornelis Ackersdijck moest als Orangist zijn functie van stadssecretaris opgeven, toen in 1794 het bestuur van de stad door het nieuwe Franse gezag werd vervangen. Een aantal maanden bracht hij min of meer als vluchteling in Den Haag door. Hij bleef daarna tot 1807 als advocaat in 's-Hertogenbosch actief, maar in dat jaar verhuisde hij met zijn gezin naar Utrecht mede omdat hun zoon Jan daar zou gaan studeren. Van 1807 tot 1811 was Willem Cornelis advocaat in Utrecht. In 1811 werd hij er vrederechter. In 1820 verhuisde hij naar Rotterdam waar hij zich als ambteloos burger bezig hield met de letteren. Hij heeft overigens zijn hele leven lang veel geschreven, ook over 's-Hertogenbosch. Hij vervulde daarnaast vele functies. Zo was hij van 1814 tot 1820 directeur van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen van Utrecht en deed hij veel voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde en het Koninklijk Genootschap voor Taal- en Dichtkunde. Willem Cornelis Ackersdijck overleed op 7 februari 1843 in Rotterdam.

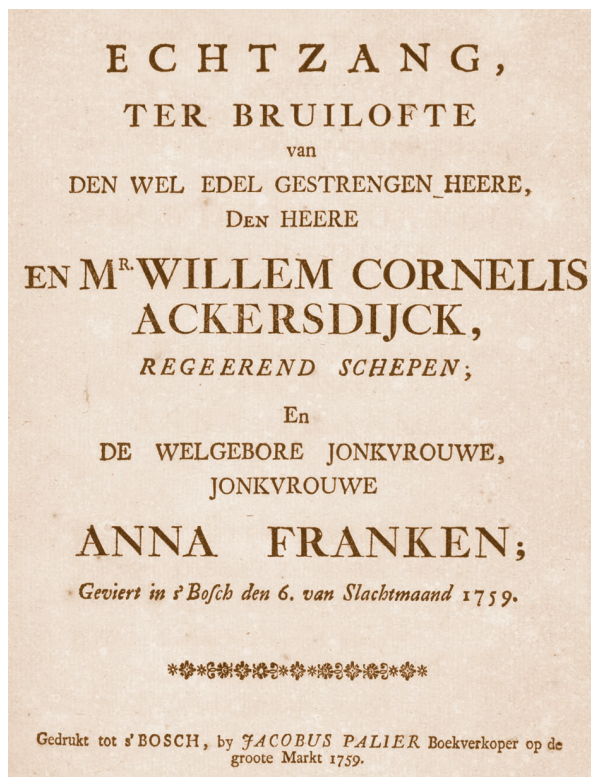
Jan Ackersdijck maakte al net zo'n fraaie carrière als zijn vader. Hij was op 22 oktober 1790 in 's-Hertogenbosch geboren.

Zoals gezegd verhuisde het gezin Ackersdijck naar Utrecht omdat Jan daar in 1807 ging studeren. Onder druk van de politieke situatie voltooide hij er zijn studie rechten al in 1811. In 1815 nam Jan

dienst in het Nederlandse leger dat tegen Napoleon vocht. Het bracht hem met de zegevierende troepen naar Parijs. In 1817 werd hij substituut-officier bij de rechtbank van Utrecht. Ook was hij van 1817 tot 1825 secretaris van het college van curatoren van de universiteit. Daarna volgde een geslaagde loopbaan als hoogleraar aan de universiteit van Luik, enkele Duitse universiteiten en tenslotte de universiteit van Utrecht. Jan Ackersdijck, die zich specialiseerde in de geografie en statistiek, was lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen. Hij heeft een groot aantal publicaties op zijn naam staan.⁷ Jan Ackersdijck trouwde met de Duitse Maria Anna Waltherthum (1804-?) en zij kregen twee dochters: Maria Josefen Adelaide (1826-?) en Maria Cornelia (1835-?). Met het overlijden van Jan Ackersdijck op 13 juli 1861 in Utrecht, stierf de familie Ackersdijck in mannelijke lijn uit.

De vier pastelportretten, die in het bezit waren gebleven van Jan Ackersdijck, werden het eigendom van zijn weduwe Maria Anna Waltherthum. Zij heeft ze op zeker moment overgedaan aan haar zuster Martina Angelina Waltherthum (1812-1896), die ge-

Afb. 5. Gedrukte bruiloftszang van Willem Cornelis Ackersdijck en Anna Franken, 1759. Uit de Collectie Ackersdijck in het Stadsarchief. (OSA inv. nr. 9525)

Collectie Ackersdijck

De stad 's-Hertogenbosch is sinds 1869 in het bezit van de belangrijke collectie Ackersdijck. In dat jaar werd ze aangekocht op een veiling bij Beijers in Utrecht en bij boekhandel De Kruijff aldaar. De collectie was afkomstig uit de nalatenschap van Jan Ackersdijck, maar is merendeels samengebracht door zijn vader Willem Cornelis Ackersdijck jr.

In de verzameling zitten familiestukken, bescheiden die verband houden met zijn advocatenpraktijk, en veel stukken die hij vermoedelijk in zijn functie bij de Domeinen over heeft kunnen schrijven. Vooral deze laatste categorie bevat materiaal dat zeer interessant is voor de geschiedschrijving van Den Bosch en tevens van veel plaatsen in de Meierij. De collectie is thans in haar geheel opgenomen in de inventaris van het Oud Stadsarchief samengesteld door Jozef Hoekx en Valentijn Paquay. De omvang bedraagt ruim 10 strekkende meter. Overigens bevinden zich bij enige andere instellingen ook nog bescheiden die afkomstig zijn van de familie Ackersdijck.

trouwd was met Antoine Tieleman.⁸ De portretten gingen vervolgens over in handen van hun dochter Maria Tieleman, die trouwde met Henri Jamin. De portretten kwamen daarna terecht bij hun dochter Marie Jamin, die trouwde met Hubert Sauter. Hun zoon Henri Sauter (1912-1996) werd de volgende eigenaar van de vier pastels. Zijn weduwe, Anna Sauter-Schellens, heeft nu besloten dat de portretten een plaats behoren te krijgen in 's-Hertogenbosch, de stad waar ze oorspronkelijk vervaardigd zijn. ■

Noten

- R. van Eijnden en A. van der Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der XVIII eeuw*, 4 delen (Haarlem 1816-1840), dl. 2, p. 204-205.
- Idem, p. 209.
- Idem, p. 204 onder verwijzing naar de *Algemeene Kunst- en Letterbode voor het jaar 1806*, deel 1, p. 355. Zie ook J. Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters*, 3 delen (Amsterdam 1855) dl. 2, p. 84.
- A. Staring, *J.F.A. Tischbein's Hollandse jaren* (Zutphen 1978); F. Grijzenhout, *Liotard in Nederland* (Utrecht 1985).
- De biografische gegevens zijn hoofdzakelijk ontleend aan de anoniem gepubliceerde *Notices généalogiques et historiques sur la Famille Ackersdijck* (Maastricht 1876).
- Zie de gegevens zoals gepubliceerd in het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 1 (Leiden 1911) kols. 16-17; alsmede E.R. Ooijevaar, *Inventaris van het archief van de familie Ackersdijck (1644-1862)*, Algemeen Rijksarchief, Tweede Afdeling (Den Haag 1976). En meer in het bijzonder B.C.M. Jacobs, 'Willem Cornelis Ackersdijck, Een toegewijd dienaar van Themis en Clio', in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 13 (1996) p. 95-133.
- Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 4 (Leiden 1918) kols. 9-10; O. van Rees, 'De wetenschappelijke werkzaamheid van Mr. J. Ackersdijck', in: *Utrechtschen studenten-almanak 1862*, p. 171-212.
- Deze en de volgende gegevens werden mij ter beschikking gesteld door de heer Huib Sauter, 's-Hertogenbosch.